

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De verhalen over de Spaanse muiterij van Haarlem in 1573

Fagel, R.P.

Citation

Fagel, R. P. (2023). De verhalen over de Spaanse muiterij van Haarlem in 1573. In *Haerlem Jaarboek* (Vol. 2022, pp. 36-55). Historische Vereniging Haerlem. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4214532>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4214532>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

‘groot rumoer ende ghecrijsch onder die Spangaerts’

De verhalen over de Spaanse muiterij van Haarlem in 1573

De langdurige belegering van Haarlem door het leger van Filips II in 1572-1573 staat in de Nederlandse geschiedenisboeken vooral bekend om de uiterst gewelddadige manier waarop de overwinnaars een groot deel van het (vooral buitenlandse) garnizoen van de stad lieten executeren. De meeste burgers van de stad bleven gespaard en de soldaten gingen niet over tot plundering. Het leek erop dat de inwoners er na een beleg van zeven maanden, waar op 12 juli een eind aan was gekomen, genadig van af kwamen. Het verhaal zou echter nog een staartje krijgen. Op 29 juli 1573 begonnen ontevreden Spaanse soldaten een muiterij. Het was de eerste in een lange reeks muiterijen gedurende de loop van de Tachtigjarige Oorlog. Deze kortstondige muiterij is altijd in de schaduw gebleven van het grote verhaal over de maandenlange belegering. Met behulp van Spaanse en Nederlandse bronnen is het mogelijk om te begrijpen wat er destijds is gebeurd, hoewel er niet altijd een eenduidig verhaal uit de bronnen opduikt. Wat schreef de Spaanse landvoogd Alva zelf over de gebeurtenissen en welke verschillende verhalen kunnen we in Spaanse en Nederlandse kronieken vinden?

Over muiterijen tijdens de Tachtigjarige Oorlog is veel geschreven door de Britse historicus Geoffrey Parker en recentelijk is er een studie verschenen over Spaanse muiters in Italië ten tijde van keizer Karel v.¹⁾ Parker omschrijft de muiterijen als een vorm van staking onder de soldaten, waarbij veelal een vast patroon werd gevolgd: een groep begint met het verjagen van de officieren die niet willen meedoen, de muiters kiezen een leider, een *electo*, en de soldaten vormen een raad. Vaak gaan de muiters dan op zoek naar bescherming binnen de muren van een stad en kunnen de onderhandelingen met de legerleiding, het stadsbestuur of het centrale bestuur beginnen. In de tussentijd leefden de muiters van wat stad en land te bieden hadden. Dit leidde tot zeer veel onrust onder de bevolking.²⁾ De voornaamste oorzaak voor een muiterij was de vaak jarenlange betalingsachterstand, maar ook slechte huisvesting of ongelijke behan-

deling konden tot een oproer leiden. Na de inname van Haarlem hadden veel soldaten al zeker twintig maanden hun toegezegde wedde niet ontvangen. De Spaanse soldaten waren in vaste dienst van de koning en konden niet zomaar ontslag nemen. Daarom moesten ontevreden soldaten die naar huis wilden terugkeren vaak hun toevlucht zoeken in desertie. Deze professionele Spaanse soldaten kozen er veelal voor om na een overwinning hun onvrede te tonen door een muerij te beginnen. Dit gebeurde bij Haarlem, maar bijvoorbeeld ook na de slag op de Mokerhei in 1574 of de inname van Zierikzee in 1575. Het betekende dat het regeringsleger na een overwinning zelden snel kon doorpakken.³⁾ In 1574 zag landvoogd Luis de Requesens de Spaanse muiters zelfs als de voornaamste oorzaak voor het mislukken van het offensief tegen de rebellen, in dit geval in Antwerpen. Zo lezen we bij een goed ingevoerde Spaanse briefschrijver dat:

Requesens benadrukte dat het niet de prins van Oranje was waardoor ze de Nederlanden hadden verloren, maar de soldaten geboren in Valladolid en Toledo, want de muiters hadden al het geld uit Antwerpen verdreven, alsmede het krediet en de reputatie van de regering vernietigd. Hij verwachtte dat Zijne Majesteit binnen een week niets meer over zou hebben in de Nederlanden.⁴⁾

In werkelijkheid lag de schuld niet bij de arme soldaten, maar bij de enorme betalingsachterstanden die waren veroorzaakt door de grote schulden van de vorst. De Habsburgse schatkist kon het al sinds 1567 in de Nederlanden functionerende leger eigenlijk niet betalen. Zeker niet in combinatie met gelijktijdige conflicten elders in Europa. Ook de invasies van Willem van Oranje vanuit Duitsland in 1568 en 1572 waren vastgelopen door geldgebrek. Zowel de hertog van Alva als Willem van Oranje was zodoende altijd op zoek naar geld om hun militaire ondernemingen te betalen.

Haarlem zou zich uiteindelijk op 12 juli 1573 overgeven.⁵⁾ Omdat er een verdrag was gesloten met de verdedigers mochten de soldaten de stad niet plunderen. Plundering zou de beste manier zijn geweest om de onbetaalde, zieke en uitgehongerde soldaten tevreden te stellen.⁶⁾ De gebeurtenissen rond de muerij kunnen gevolgd worden in een aantal zeer verschillende bronnen die allemaal weer net een ander verhaal vertellen. Door goed te kijken wie wat zegt wordt duidelijk hoe de 'hoge heren' hun eigen rol aanprezen en verdedigden. Zo moeten we bij het lezen van de

Onbekend (Zuidelijke Nederlanden), *Ferdinand Alvarez de Toledo, Hertog van Alva*. Olieverf op paneel. (Museum Amsterdam)

correspondentie van de landvoogd, de hertog van Alva, goed beseffen dat hij vooral zijn eigen rol en die van zijn zoon wilde benadrukken. De vijf Spaanse kroniekschrijvers die ingaan op de muiterij in Haarlem variëren eveneens in hun mening en in de details die ze geven. Hetzelfde geldt voor een drietal lokale kronieken over de muiterij.

De hertog van Alva en de Haarlemse muiterij

In de nacht van 28 op 29 juli 1573 begonnen de al vele maanden niet betaalde Spaanse troepen buiten de stad te muiten omdat het geld dat de inwoners van Haarlem na de overgave hadden verzameld alleen terecht was gekomen bij de soldaten die al in de stad waren gelegerd. De ongeveer 2500 muiters kozen een leider (*electo*) en slaagden erin de stad binnen te komen, hoewel de Spaanse soldaten binnen de stad dit hebben proberen tegen te houden. Daarbij is een enkele dode gevallen. Na 19 dagen, relatief kort voor een muiterij, kregen de muiters op 16 augustus 30 *escudos* uitgekeerd. Daarna trokken ze door in de richting van Alkmaar.

De dagen voorafgaande aan de uitbraak van de muiterij verbleef de hertog van Alva nog in Utrecht. Zijn zoon Fadrique de Toledo, ook bekend als Don Frederik, had als zijn plaatsvervanger de leiding gehad

over de belegering van Haarlem. Op 26 juli had Alva aan betaalmeester Francisco de Lixalde⁷⁾ geschreven om hem te bedanken voor het geld dat hij had vrijgemaakt voor de lijfwacht van don Fadrique. Alva's secretaris Juan de Albornoz liet Lixalde weten dat nu ook de zeelieden betaald moesten worden.⁸⁾ Op 28 juli, één dag voor de muiterij, schreef Alva een lange brief aan koning Filips II, in een mengeling van hoop en wanhoop:

Als ik genoeg geld zou hebben dan denk ik dat ik met de hulp van God snel een einde aan deze zaak [de opstand in de Nederlanden] zou kunnen maken... Bij God, ik hoop dat ik de bevoorrading van Uwe Majesteit op tijd zal ontvangen, want de zaken gaan nu goed en als het lukt, dan zal alles snel over zijn. Maar als ik niet genoeg geld heb, dan zal dat tot verwarring leiden en zou de zaak nog veel langer kunnen gaan duren.⁹⁾

Al op 30 juli, één dag na het begin van de muiterij, was secretaris Albornoz bezig met de voorbereiding van een minuut (kladbrief) voor de muitende Spaanse soldaten.¹⁰⁾ De uiteindelijke brief is terug te vinden als document in de kroniek van Antonio Trillo. Wanneer we de brief en de minuut vergelijken, zien we dat de toon van de uiteindelijke brief is afgezwakt en minder persoonlijk is.¹¹⁾ Het toont aan dat men in het hoofdkwartier goed nadacht over de juiste toon bij de communicatie met de muiters. Alva toonde zich in de brief uiterst verbaasd over de muiterij:

Het vertrouwen dat ik in U allen heb is sterker dan het gerucht dat rondgaat over uw alteratie [muitelij], die zo vreemd is omdat de Spaanse natie mij nimmer zoiets heeft aangedaan gedurende de zestig jaar dat ik betrokken ben bij de oorlog [hij was toen 65 jaar oud], waarvan veertig jaar als bevelhebber van legers. Gedurende die tijd heeft de natie twee dingen voor mij gedaan: ten eerste heeft zij mij veel overwinningen gegeven door haar dapperheid en durf waarbij iedere veldslag die is aangegaan ook tot een overwinning heeft geleid. Ten tweede, dat de natie onder mijn bevel zich altijd deugdzaam en bescheiden heeft getoond ... Er zijn geen kinderen op deze wereld waarvan meer door een vader wordt gehouden.¹²⁾

De hertog poseert hier als de ware commandant en hij gebruikt al zijn retorische vaardigheden: hij toont zijn vertrouwen in zijn soldaten en werkt op hun gevoel van eer en het bestaan van een persoonlijke band

tussen hem en het leger. De vergelijking van een vader en zijn kinderen werd vaker gebruikt door commandanten tijdens een munitie, zoals ook door Francisco de Valdés na het beleg van Leiden in 1574.¹³⁾ Alva wist dat woorden niet genoeg zouden zijn, dus schreef hij ook dat hij zijn troepen altijd goed had betaald en toonde hij zijn zorgen voor hun problemen wat betreft huisvesting en extra betalingen. Hij gebruikte zelfs zijn eigen ouderdom om op hun gevoel te werken:

Ik smeeke jullie dat voor die paar dagen die ik nog over heb, jullie de grote roem niet kapotmaken die eruit bestaat dat er tussen ons nooit onenigheid heeft bestaan die niet snel en vreedzaam opgelost kon worden en dat jullie mij toewensen dat ik met dat gevoel van tevredenheid onder de grond terecht zal komen.

De muiters konden iemand naar hem sturen, of hij kon iemand van hun vrije keuze sturen om mee te spreken. Maar alles moest wel snel gebeuren, want het 'verlies van een dag (met het seizoen al zo ver gevorderd en met deze provincie in de jullie bekende toestand) betekent de volledige ruïnering van onze zaak en doet voor onze vijanden wat zij niet voor zichzelf kunnen doen'. We zien hier al hetzelfde gevoel dat we later bij zijn opvolger Requesens zullen zien.

De laatste drie regels schreef Alva in zijn eigen hand en daarin laat hij weten dat het geld dat hij ze nu stuurde afkomstig was van het geld voor de zeelieden, maar dat zij dit nu kregen. Getekend, 'uw goede vader', de hertog van Alva. Deze laatste zinnen lijken spontaan toegevoegd te zijn door de hertog, maar de minuut van een dag eerder toont aan dat dit geheel bewust was gedaan. Het was een weldoordachte manier om de muiters te laten zien dat de hertog er persoonlijk werk van maakte.

Op 2 augustus schreef Alva zowel een brief aan de koning als aan koninklijk secretaris Gabriel de Zayas. Alva liet de koning weten dat op 29 juli de Spaanse veteranen om twee uur in de nacht begonnen waren met hun onwaardige gedrag. Ze probeerden de artillerie en de wapens in de stad in handen te krijgen.¹⁴⁾ De muiters kozen een leider, een *electo*, maar die weigerde in eerste instantie deze rol op zich te nemen. Pas onder dreiging met marteling gaf hij toe.¹⁵⁾ De *electo* verordonneerde vervolgens dat de muiters de stad niet dichter dan 150 passen mochten naderen, op straffe van de dood en het was ze ook niet toegestaan om naar het kamp van don Fadrique te gaan. Hij ging vervolgens met ongeveer tweehonderd man op pad om de toegangswegen naar de stad te kunnen contro-

leren, maar zodra hij alleen was met nog maar twee muiters sprong hij in het water en zwom door de kanalen in de richting van Amsterdam waar hij uitgeput en half dood aankwam. De muiters moesten toen een andere *electo* kiezen. Alva informeerde de koning over zijn eigen situatie:

Ik schreef Uwe Majesteit op de veertiende van vorige maand over mijn angst dat zodra de episode van Haarlem voorbij zou zijn, dat zou gebeuren wat er nu is gebeurd. Ik blijf strijden in het grootste gevecht sinds mijn geboorte, want behalve het mislukken van al mijn plannen en gebeurtenissen zoals ik in de veertig jaar dat ik mensen aanvoer nooit heb aanschouwd, zie ik voor mijn ogen zulke gevaren en andere zaken die zo moeilijk te verteren zijn dat ik niet weet wat ik tegen mijzelf moet zeggen of welke remedie ik moet toepassen, want zonder geld zie ik geen oplossing.

In de brief aan zijn secretaris kon hij openhartiger zijn: 'wie mijn brieven leest moet denken dat ik een man ben die zijn vertrouwen volledig heeft verloren'.¹⁶⁾ Hij ging de muiters nu persoonlijk ontmoeten: 'ik plaats mijzelf in handen van die heren voor als ze mij als borg willen voor hun te-goeden'. Een dag later stuurden Alva en zijn secretaris Albornozy opnieuw brieven aan Zayas en aan de koning. Opnieuw toonde hij zich wanhopig:

Deze zaak met de muiters zal nog wel een tijdje voortduren en zonder dat er op de wereld een oplossing is die het me mogelijk zou maken om ze te betalen wat we aan ze schuldig zijn. Ik ben zo in de war dat ik niet weet wat ik moet doen.¹⁷⁾

Om de zaak te redden stelde hij de koning voor om een brief vol beloftes aan de muiters te schrijven. Die brief zou dan wel tegen het einde van de maand terug in Holland moeten zijn. Alva's secretaris Albornozy had een originele manier om de zaken voor te stellen in zijn brief aan collega Zayas:

Ik zou willen zeggen dat als ik mijn nationaliteit zou kunnen opzeggen, ik dan Nederlands zou worden, want ik kan niet langer tegen het kwaad begaan door deze vendels oude Spaanse soldaten. Ze hadden op ieder moment kunnen vragen wat ze nog moesten krijgen en dan zou ik akkoord zijn gegaan, maar nu op dit moment moeten ze gewoon gras eten. Uwe Excellentie [Alva] heeft ze een brief gegeven

Fadrique de Toledo (1537-1585), anoniem schilderij. (Monasterio de Sancti Spiritus el Real, Toro, Spanje)

die zelfs stenen in beweging zou brengen, maar ik durf te stellen dat om het hart van een musketier te bewegen, geld de enige oplossing is. En als Zijne Majesteit dit niet levert, dan gaan we allemaal ten onder.¹⁸⁾

We hebben vervolgens pas weer brieven van Alva van 13 augustus.¹⁹⁾ Nog dezelfde namiddag arriveerde er een brief van de muiters en kwam het tot een akkoord. Alva loofde in de brief aan de koning de handelwijze van zijn zoon don Fadrique.²⁰⁾ Diens rol komt ook terug in een brief van Albornoz aan Zayas van twee dagen later, geschreven na een kort bezoek aan Haarlem. Alles leek nu opgelost:

Hij [Alva] had een brief geschreven die ze [de muiters] zo had verzacht dat de *electo* en zijn raad in huilen waren uitgebarsten zodat de brief niet eens tot het einde kon worden voorgelezen. Tweehonderd haakbusschutters gingen daarna don Fadrique halen en die sprak ze op uitstekende wijze toe.²¹⁾

In een brief aan zijn vader toonde Fadrique zich als een commandant die de zaken goed onder controle had. Hij had extra geld losgekregen bij de inwoners van Haarlem en Amsterdam.²²⁾ Waar Alva's biograaf William Maltby het beëindigen van de mouterij verklaart door Alva's 'personal popularity and obvious sympathy with their plight', wijzen de eigentijdse brieven juist op de positieve rol van don Fadrique. Die waren echter wel van de hand van Alva, diens secretaris en don Fadrique zelf. Dit beeld gaat in tegen de negatieve visie op Alva's zoon bij moderne historici.²³⁾ Het laat zien dat we voorzichtig moeten omspringen met de correspondentie uit de tijd zelf. Alva en de zijnen schetsen een beeld van de mouterij dat hun paste: zij zaten in een uiterst moeizame situatie en daarom moest de koning vooral veel geld sturen, maar gezien de omstandigheden hadden ze het uitstekend gedaan, juist ook de bij Filips II niet populaire don Fadrique. In deze versie van het verhaal over de mouterij bestond er veel respect en vertrouwen tussen Alva en de soldaten.

De mouterij in vijf Spaanse kronieken

In 1592 verschenen er twee kronieken over de oorlog in de Nederlanden. Beide auteurs, Antonio Trillo en Bernardino de Mendoza, schrijven zeer verschillend over de gebeurtenissen in Haarlem. Zoals gezegd nam Trillo de brief van Alva aan de muiters in zijn geheel op. Hij moet de brief of

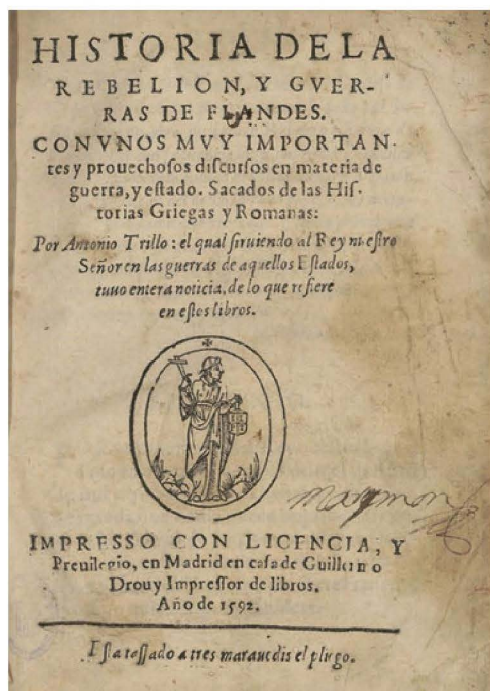
een afschrift daarvan in zijn bezit hebben gehad bij het schrijven van zijn tekst. Over Trillo weten we eigenlijk niets. Hij moet bij Haarlem in het kamp van Alva hebben verbleven of juist in dat van de muiters. Zijn zeer positieve beschrijving van de Haarlemse muiterij lijkt op dit laatste te wijzen. Zo liet hij weten dat de muiters gedurende het beleg enorm veel werk hadden verzet. Daarna toonden de muiters

zoveel begrip en organisatievermogen dat ze gedurende de gehele tijd van de alteratie die ze in de stad waren geweest, zo'n twintig dagen, met zoveel orde en overleg hadden gehandeld alsof Haarlem de trouwste stad van allemaal was geweest... daarbij vergetend hoeveel werk het had gekost en hoeveel bloed er was vergoten.²⁴⁾

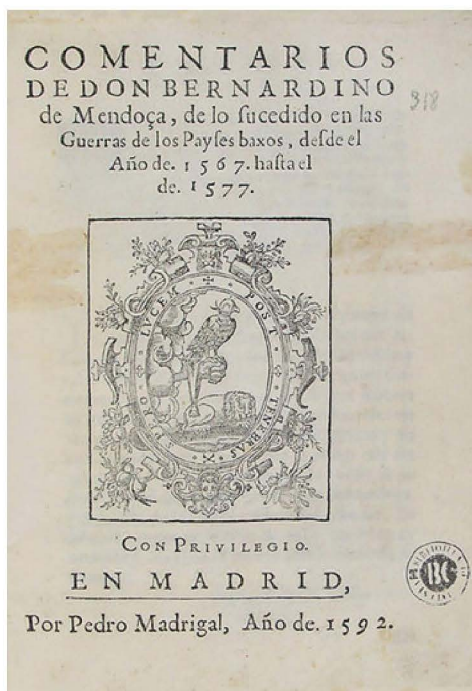
Trillo schrijft dat de Italiaanse generaal Chiappino Vitelli als eerste de stad was binnengekomen met de brief van Alva en hoe daarna don Fadrique was verschenen met een tweede brief van Alva die hardop werd voorgelezen op de Grote Markt.²⁵⁾ Chiappino Vitelli was een zwaar gebouwde Florentijnse edelman die de functie van *maestro de campo general* uitoefende in het leger van Alva. Daarmee was hij in rang de hoogste militair na kapitein-generaal Alva zelf.

De Spaanse kroniekschrijver en cavalerie-kapitein Bernardino de Mendoza besteedde twee paragrafen aan de muiterij van Haarlem.²⁶⁾ Hij legt daarin uit dat het eerste geld dat de veroverde stad aan de overwinnaars gaf, meteen ten goede kwam aan de regimenten van de belangrijkste commandanten en dat degenen die in het legerkamp waren gebleven helemaal niets ontvingen. Deze laatsten waren de muiterij begonnen. Bernardino legt vervolgens uit dat deze muiterij zeer slecht was voor de voortzetting van de strijd, waarbij hij spreekt over een periode van twee maanden onderhandelen. In werkelijkheid ging het om 19 dagen. Nu was de zomer bijna ten einde, en, zo stelt Mendoza,

de winter was zo onhandelbaar door de hoeveelheid water, de plas-
sen en meren, dat alleen indien die zouden veranderen in grote
ijsvlaktes, zou het mogelijk zijn daar korte acties op uit te voeren, of
een plaats aan te vallen en te bestormen. Maar niet voor een langdu-
rig beleg, want dan zou het klimaat (de grootste vijand van iedereen
die een beleg uitvoert) zonder enige twijfel ieder leger consumeren,
hoe groot en sterk het ook zou zijn.²⁷⁾

De titelpagina van een uitgave uit 1592 van *Historia de la rebellion y guerras de Flandes* van Antonio Trillo. (Biblioteca Digital memorialdemadrid)

De titelpagina van een uitgave uit 1592 van de 'Comentarios' van Bernardino de Mendoza. (Wikimedia)

Trillo lijkt veel meer de kant van de muiters te hebben gekozen, terwijl Mendoza naar de gebeurtenissen keek als een legeraanvoerder. Pedro Cornejo, de schrijver van een derde kroniek, staat in het midden. Hij bekritiseert de muiters maar geeft tegelijkertijd veel aandacht aan de verschrikkelijke omstandigheden die aan de mouterij ten grondslag lagen:

Het was meelijwekkend om de arme inwoners van de stad te zien die de Spanjaarden om brood smeekten; sommigen betaalden met tranen, anderen met geld. Velen die het brood in hun mond stopten werden aangevallen door anderen die het uit hun monden rukten met hun vingers. Er zou een heel lang verhaal nodig zijn om alle walgelijke en vreselijke zaken te beschrijven die er tijdens het beleg aan beide kanten hebben plaatsgevonden. Sommigen bevroren in de

loopgraven door de vorst, anderen smeekten om voedsel... Uitgeput door de genoemde rampen en ellende, startten ze een mouterij.²⁸⁾

Een vierde Spaanse kroniek, in manuscriptvorm en mogelijk geschreven door een zekere Jacome Fernández, neemt eveneens een gematigde positie in. Hij ziet de mouterij als een gevolg van de vreselijke omstandigheden, maar benadrukt tegelijkertijd het tijdverlies voor de militaire campagne. Gedurende de zeven maanden van het beleg hadden de inwoners hun paarden en zelfs hun leer opgegeten, de Spaanse soldaten leden onder de kou en de vochtigheid, ook omdat ze geen fatsoenlijke kleding bezaten. De muiters worden niet negatief beschreven, hoewel de tekst wel stelt dat ze ongevoelig waren geweest voor smeekbedes en voorstellen van hun commandanten.²⁹⁾

Een vijfde Spaanse kroniek maakt het mogelijk nog dichter bij de gebeurtenissen te komen. De auteur van de tot 1999 onuitgegeven gebleven kroniek, Juan de Arquellada, zou later gewond raken door vijandelijk vuur bij Alkmaar.³⁰⁾ Zijn beschrijving van de mouterij in Haarlem is zeer gedetailleerd. De muiters waren een rel begonnen en kwamen in opstand. Ze eisten betaling. De kapiteins en commandanten probeerden de stad tegen hen te verdedigen, met de soldaten van de twaalf Spaanse vendels op de muren. De strijd kostte het leven aan één soldaat en twee raakten er gewond. Uiteindelijk drongen de muiters de stad binnen. Volgens Arquellada was het Chiappino Vitelli die namens Alva optrad en hun dertig dukaten per persoon beloofde. Zestien daarvan zouden door de stad worden betaald, de andere veertien door de betaalmeester van het leger. Het verhaal kreeg bij hem een *happy end*: 'Zijne Excellentie [Alva] kwam naar de stad met zijn gehele hofhouding, hij omhelsde alle soldaten en ze werden weer vrienden.'³¹⁾ Het is interessant dat deze ooggetuige don Fadrique juist niet noemt maar de nadruk legt op de rol van de Italiaanse generaal Vitelli. De hertog had de rol van Vitelli juist minder belangrijk gemaakt in zijn brief aan de koning. Het toont aan hoe iedereen bezig was om zichzelf, zijn vrienden en familieleden zo goed mogelijk neer te zetten in brieven en kronieken. Ook de sterk wisselende houding ten opzichte van de muiters laat zien dat er geen eenduidige Spaanse visie op de mouterij in Haarlem bestond.

De mouterij in drie lokale kronieken

Er zijn drie gedetailleerde lokale kronieken over de gebeurtenissen in Haarlem bewaard gebleven. Twee daarvan zijn van de hand van een ka-

Portret van Giovan Luigi 'Chiappino' Vitelli, generaal van het Spaanse leger in de Nederlanden. Detail van een prent door Arnold Loemans, medio 17de eeuw. (Rijksmuseum Amsterdam)

tholieke auteur. Dankzij deze twee, in de tijd zelf ongepubliceerde kronieken kunnen we de gebeurtenissen bijna van dag tot dag volgen. Willem Janszoon Verwer, advocaat en regent van het Weeshuis en van het Leprozenhuis te Haarlem, was duidelijk een tegenstander van de opstand. Na de Spaanse overwinning speelde hij zelfs kort een rol in het stadsbestuur. De katholieke priester en vluchteling Wouter Jacobszoon uit Gouda verbleef gedurende de eerste fase van de muiterij korte tijd in Haarlem.³²⁾ De derde kroniek is van kort na het beleg en is gepubliceerd door de Antwerpse protestant Pierre Sterlinx in Delft, waarbij hij gebruik had gemaakt van een ouder werk door een zekere N. van Rooswijk.³³⁾

Alle drie de auteurs schrijven dat de problemen al in de nacht van 28 juli waren begonnen. Jacobszoon was op de hoogte van de achtergebleven betalingen maar overdreef wel en sprak over 28 maanden betaalch-

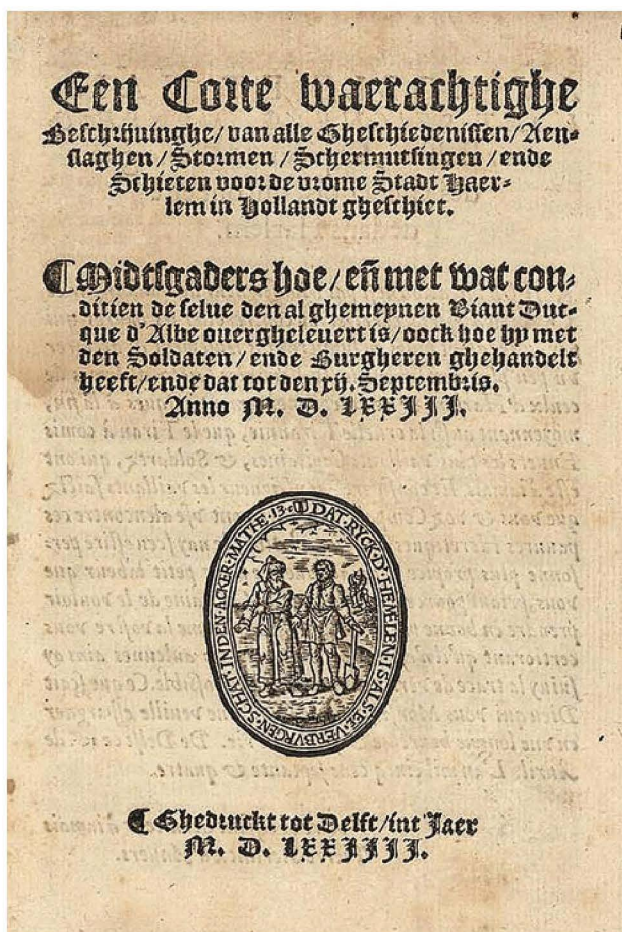
terstand.³⁴⁾ Verwer beschrijft hoe die de Spaanse soldaten van binnen en die van buiten elkaar beschoten. Het was een conflict tussen degenen die betaald hadden gekregen en degenen die niets hadden ontvangen, maar waarbij de inwoners weinig hadden geleden, al hadden zij het ergste gevreesd.³⁵⁾ Jacobszoon beschrijft ook de angst bij de inwoners van de stad: 'zo dat iedereen twijfelde over wat te doen uit angst voor plundering en andere ellende'. Velen besloten om de stad te verlaten.³⁶⁾ Tegelijkertijd benadrukt hij de goede orde bij de muiters, zoals ook te lezen valt bij Trillo.

De protestantse Sterlinx, wiens tekst in 1574 is gepubliceerd, kende de uitkomst van het beleg van Alkmaar toen hij zijn verslag schreef en hij gebruikt dezelfde feiten om een geheel ander verhaal te vertellen. Hij ziet het conflict tussen beide groepen Spaanse soldaten als het werk van God, waardoor het leger niet door kon trekken om andere steden aan te vallen.³⁷⁾ In de ogen van Sterlinx waren de muiters niet op zoek naar hun rechtmatige wedde, maar waren ze simpelweg belust geweest op plundering. De hele episode is nu geplaatst in het grotere geheel, waarbij God de protestanten aan de overwinning zal helpen.

Volgens Verwer was er op 30 juli een brief voorgelezen, mogelijk de brief die Alva op die dag had geschreven, maar de herrie van de Spaanse muiters maakte het voorlezen onmogelijk. De voorlezer zou toen zijn raam en deur hebben gesloten, zodat de voorlezing binnenshuis moet hebben plaatsgevonden. Maar opnieuw ging het mis.³⁸⁾ De chaotische lectuur van de brief sluit in het geheel niet aan bij de Spaanse beschrijvingen van deze gebeurtenis.

Een dag later brachten de muiters veertien kanonnen de stad binnen om zo de legerleiding tot betaling te dwingen. Zo niet, dan zouden de kanonnen gebruikt gaan worden, mogelijk gericht op gebouwen in de stad. Behalve deze kanonnen op de Grote Markt nam men ook gedurende enige uren twee burgemeesters gevangen. Op dat moment besloot priester Wouter Jacobszoon de stad te verlaten in de richting van Amsterdam, uit angst voor wat er kon gebeuren.³⁹⁾ De volgende dag verergerde de situatie inderdaad: 'Dees naevolgende daeghen isser groot rumoer ende ghecrijsch onder die Spangaerts gheweest', waardoor de burgers vreesden dat zij ieder uur de stad konden gaan plunderen.⁴⁰⁾

Eenmaal in Amsterdam voegde Jacobszoon een nieuw element toe aan het verhaal. De muiters wilden niet alleen betaald krijgen, maar wilden ook niet met Alva verder. Zij wilden de hertog van Medinaceli als hun nieuwe kapitein-generaal.⁴¹⁾ Deze Medinaceli was naar de Nederlanden gekomen om de landvoogdij van Alva over te nemen, maar toen de strijd

De titelpagina van *Een corte waerachtighe beschrijvinghe van alle gheschiedenissen, aenslagghen, stormen, schermutselingen, ende schieten voor de vrome stadt Haerlem in Hollandt gheschiet* (1574) van Pierre Sterlinckx.

in april 1572 opnieuw was losgebarsten had Alva zijn functies als kapitein-generaal en landvoogd niet willen afgeven. De roep om een andere opperbevelhebber past niet in het beeld dat Alva zelf in zijn brieven gaf van de goede verstandhouding met zijn soldaten.

Er volgden nog meer spannende momenten. Jacobszoon vertelt over een andere nacht met veel herrie van trommels, waarbij de Spanjaarden ook opriepen de wapens te pakken: 'de burgers bevonden zich in groot gevaar en zeiden dat ze zelfs tijdens het beleg niet zo'n angst en vrees hadden gekend'.⁴²⁾ Ook Verwer benadrukt de rol van de al eerder genoemde Vitelli:

Uiteindelijk werd er een preekstoel uit de Grote Kerk gehaald en op de Markt geplaatst. Een oude en welbespraakte man sprak vanaf de kansel namens Vitelli de soldaten toe die in een kring om hem heen stonden ... Maar de Spaanse soldaten waren zo koppig dat hij onverrichterzake de stad weer uitreed.⁴³⁾

Bij Verwer kunnen we de laatste dagen van de mouterij op de voet volgen. Op 12 augustus sloot don Fadrique een akkoord met de muiters waarbij iedere soldaat dertig kronen zou krijgen. Hun daden zouden daarmee ook vergeten en vergeven worden. Don Fadrique kwam in triomf de stad binnen. Op de markt stonden alle Spaanse soldaten in formatie en schoten hun wapens tegelijkertijd af.⁴⁴⁾ Op 14 augustus kwam Alva naar het hoofdkwartier buiten de stad (*Huis ter Kleef*) waar hij met de muiters sprak. Hij bezocht daarna de stad alvorens dezelfde dag nog terug te keren naar Amsterdam.⁴⁵⁾ Het einde van de mouterij werd bezegeld door een heilige mis op Maria Hemelvaart. De bisschop preekte in de Sint-Bavo en don Fadrique zwoor op de bijbel dat hij alle onrust, rellen en brutaliteiten van de Spaanse soldaten zou vergeten. De kerk werd de dagen daarna gebruikt om de troepen te monstren en te betalen.⁴⁶⁾

De Nederlandse kronieken laten zien dat de burgers van Haarlem vooral te maken hebben gehad met angst voor geweld en plundering, maar dat het nooit verder is gegaan dan het betalen van geld en de angst die werd veroorzaakt door het slaan van de trommels en het afschieten van de vuurwapens. De duizenden ontevreden soldaten moeten regelmatig enorm veel lawaai hebben gemaakt. Bovendien lijken ze een voorkeur gehad te hebben om dit 's nachts te doen.

Uiteindelijk zou don Fadrique zijn woord niet houden: na enige tijd liet hij de leiders van de mouterij executeren. Hij weigerde ook om geld te betalen aan de zieken, de gewonden en de erfgenamen van de overledenen, hoewel dit bij het akkoord met de muiters wel was toegezegd. Het gevolg was dat tijdens de Antwerpse mouterij in 1574 de muiters hun officieren niet meer geloofden. Landvoogd Requesens zou bij die gelegenheid ook aan de muiters laten weten dat 'het niet zoals in Haarlem zou gaan'.⁴⁷⁾

Conclusie

De hertog van Alva gebruikte de mouterij van Haarlem om in brieven aan de koning te laten zien dat hij ondanks het enorme geldgebrek zo goed mogelijk optrad als landvoogd. Hij benadrukte daarbij de krachtige rol

van zijn bij Filips II niet geliefde zoon don Fadrique. Alva probeerde de muiters te beïnvloeden door de nadruk te leggen op zijn goede relatie met Spaanse soldaten: hij was als hun vader. In werkelijkheid haatte de Spaans legerleiding de muiters en hielden lang niet alle soldaten van Alva. Spaanse kroniekschrijvers geven zeker geen eenduidige visie op de gebeurtenissen. Ze kunnen de muiters streng veroordelen of juist begrip opbrengen voor hun moeilijke situatie.

De meest uitgebreide Haarlemse kronieken laten zien dat de muiterij voor de bevolking vooral een spannende tijd moet zijn geweest, met veel nachtelijk geschiet en geschreeuw, maar dat er uiteindelijk relatief weinig geweld is gebruikt. Wel moesten de inwoners nog meer betalen om van de muiters af te komen. De uitgehongerde inwoners waren natuurlijk al zeer verzwakt door het langdurige beleg en velen verlieten de stad tijdens de muiterij.

Een latere protestantse kroniek wijst dan weer op de Spaanse muiterij als onderdeel van Gods werk om zo de opmars van het regeringsleger te vertragen. Deze kroniek stelt de muiterij ook valselijk voor als een plundering. Een dergelijke gekleurde en vereenvoudigde weergave van de gebeurtenissen zal in de Nederlandse geschiedenis het beeld van de Haarlemse muiterij gaan bepalen. We hebben echter gezien dat zowel de inwoners van Haarlem als de Spanjaarden er in de tijd zelf een veel genuanceerder visie op nahielden. De stemmen uit het verleden komen tot ons als een veelstemmig koor, niet als eentonig psalmgezag.

Bibliografie

- Arquellada, Juan de, *Sumario de prohezas y casos de guerra*, Enrique Toral y Peñaranda, Jaén 1999.
- Carnero, Antonio, *Historia de las guerras civiles que ha habido en los estados de Flandes desde el año 1559 hasta el de 1609*, Brussel, 1625.
- Carnicer, Carlos J., *El asedio de Haarlem 1572/73*, Madrid 2012.
- Cerutti, Wim, Barbara Kooij en Maria van Vlijmen, *Haarlem 1572-1573. De stad belegerd en verdedigd, en Kenau: een Hollandse heldin*, Haarlem 2022.
- Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España*, 112 delen, Madrid 1842-1895.
- Cornejo, Pedro. *Sumario de las guerras civiles, y causas de la rebellion de Flandes*, Lyon 1577.
- Correspondance de Philippe II*, L.P. Gachard, 5 delen, Brussel 1851-1879.
- Epistolario del III Duque de Alba, don Fernando Álvarez de Toledo*, Duque de Alba, 3 delen, Madrid 1952.

- Fagel, Raymond, *Protagonists of war. Spanish army commanders and the Revolt in the Low Countries*, Leuven 2021.
- Fagel, Raymond, 'The Duke of Alba and the Low Countries', in: Maurits Ebben, Margriet Lacy-Bruijn en Rolof van Hövell tot Westerflier, *Alba. General and servant to the crown*, Rotterdam 2013, p. 256-287.
- Fagel, Raymond, 'The origins of the Spanish Fury at Antwerp (1576): a battle within city walls', in: *Early Modern Low Countries* (2020), nr. 4, p. 102-123, DOI: 10.18352/emlc.130.
- Fagel, Raymond, *Kapitein Julián. De Spaanse held van de Nederlandse Opstand*, Hilversum 2011.
- Jacobszoon, Wouter, *Dagboek van broeder Wouter Jacobsz.*, 2 delen, I.H. van Eeghen, Groningen 1959.
- Kamen, Henry, *The Duke of Alba*, New Haven en Londen 2004.
- Kooij, Barbara, *Spaanse ooggetuigen over het beleg van Haarlem, 1572-1573*, Hilversum 2018.
- 'Libro de las cosas de Flandes', manuscrits espagnols 182, Bibliothèque Nationale de France, Parijs.
- Maltby, William S., *Alba. A biography of Fernando Álvarez de Toledo, third Duke of Alba, 1507-1582*, Berkeley en Los Angeles 1983.
- Mendoza, Bernardino de, 'Comentarios de las guerras de los Países-Bajos', *Biblioteca de autores españoles*, xxviii, Madrid 1948.
- Parker, Geoffrey, 'Corruption and imperialism in the Spanish Netherlands: the case of Francisco de Lixalde, 1567-1613', in: Geoffrey Parker, *Spain and the Netherlands, 1559-1659. Ten studies*, Londen 1979, p. 152-163.
- Parker, Geoffrey, 'Mutiny and discontent in the Spanish Army of Flanders, 1572-1607', in: Geoffrey Parker, *Spain and the Netherlands, 1559-1659. Ten studies*, Londen 1979, p. 106-121.
- Parker, Geoffrey, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1659*, Cambridge, 2e druk 2004.
- Rooiswijk, N. van, *Cort ende waerachtich verhael van alle gheschiedenissen, handelingen, aenslagen, stormen ende schermutsinghen in ende voor der stadt Heerlem in Hollandt ghescheit*, Leiden.
- Sherer, Idan, 'All of us. In one voice, demand what's owed us. Mutiny in the Spanish infantry during the wars, 1525-1538', in: *Journal of Military History* (2014), nr. 78,3, p. 893-926.
- Sherer, Idan, *Warriors for a living. The experience of the Spanish infantry in the Italian wars, 1494-1559*, Leiden en Boston 2017.
- Sterlinx, Pierre, *Een corte waerachtighe beschrijvinghe van alle gheschiede-*

nissen, aenslaghen, stormen, schermutselingen, ende schieten voor de vrome stad Haerlem in Hollandt gheschiet, Delft 1574.

Trillo, Antonio, *Historia de la rebellion y guerras de Flandes*, Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe, Wenen 2008.

Trim, David J.B., 'Conflict, religion, and ideology', in: Frank Tallett en D.J.B. Trim, *European warfare 1350-1750*, Cambridge 2010, p. 278-299.

Verwer, Willem Janszoon, *Memoriaelbouck. Dagboek van gebeurtenissen te Haarlem van 1572-1581*, J.J. Temminck, Haarlem 1973.

Noten

- 1 Sherer, *Warriors for a living*; Sherer, 'All of us'.
- 2 Parker, 'Mutiny and discontent'; Parker, *Army of Flanders*; Carnicer, *El asedio*, p. 80-84.
- 3 Fagel, *Protagonists of war*.
- 4 Hernando Delgadillo aan Albornoz, 9 juli 1574, Archivo de la Casa Ducal de Alba (AA), 33/156; Parker, *Army of Flanders*, p. 157.
- 5 Kooij, *Spaanse ooggetuigen*.
- 6 Fagel, 'The origins'.
- 7 Parker, 'Corruption and imperialism'.
- 8 *Epistolario del III Duque de Alba, don Fernando Álvarez de Toledo*, Duque de Alba, 3 delen, Madrid 1952, III, p. 468-469; Fagel, 'The Duke of Alba'.
- 9 *Epistolario*, III, p. 471-474.
- 10 *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España*, vol. CII, p. 200-202.
- 11 Trillo, *Historia*, p. 208-210.
- 12 Trillo, *Historia*, p. 209.
- 13 Sherer, *Warriors*, p. 124-125; Parker, *Army of Flanders*, p. 170.
- 14 Fagel, *Kapitein Julián*, p. 52; *Correspondance de Philippe II*, deel II, p. 397.
- 15 *Epistolario*, III, 2-8-73.
- 16 *Colección de Documentos inéditos*, LXXV, p. 245.
- 17 *Epistolario*, III, p. 487.
- 18 *Colección de Documentos inéditos*, LXXV, p. 246-248.
- 19 *Epistolario*, III, p. 488; *Colección de Documentos inéditos*, LXXV, p. 248-249.
- 20 *Epistolario*, III, p. 489.
- 21 *Epistolario*, III, p. 490.
- 22 AA, C52, 144; *Epistolario*, III, p. 491-492, Amsterdam, 30 augustus 1573.
- 23 Maltby, *Alba*, p. 258; Henry Kamen, *The Duke of Alba*, p. 164.
- 24 Trillo, *Historia*, p. 208.

- 25 Trillo, *Historia*, p. 208-210. Vitelli was dus niet de electo van de muiters, zoals gesteld door Cerutti, Kooij en Van Vlijmen in *Haarlem 1572-1573*, p. 62-63.
- 26 Mendoza, 'Comentarios', p. 444. 449
- 27 Mendoza, 'Comentarios', p. 449.
- 28 Cornejo, *Sumario*, p. 186.
- 29 'Libro de las cosas de Flandes', f. 48v.
- 30 De Arquellada, *Sumario*, p. 326.
- 31 Arquellada, *Sumario*, p. 323-324.
- 32 Verwer, *Memoriaelbouck*; Jacobszoon, *Dagboek*.
- 33 Sterlinx, *Een corte waerachtighe beschrijvinghe*; Van Rooswijck, *Cort ende waerachtich verhael*.
- 34 Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 282.
- 35 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 117-118.
- 36 Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 282.
- 37 Sterlinx, *Corte waerachtighe beschrijvinghe*.
- 38 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 118.
- 39 Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 283; Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 118.
- 40 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 118.
- 41 Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 284.
- 42 Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 286; Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 119; Sterlinx, *Corte waerachtighe beschrijvinghe*.
- 43 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 119.
- 44 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 119; Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 290; Sterlinx, *Corte waerachtighe beschrijvinghe*.
- 45 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 119; Jacobszoon, *Dagboek*, I, p. 291. Sterlinx plaatst een vergelijkbaar verhaal op 15 juli.
- 46 Verwer, *Memoriaelbouck*, p. 119-120.
- 47 Parker, *Army of Flanders*, p. 169, 172, 253; Carnero, *Historia de las guerras*, p. 64.

Vinegar Joe met zangeres Elkie Brooks en zanger Robert Palmer. (Fotopersbureau De Boer)